

AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN BƏRPASI VƏ TƏSDİQİ

İBRAHİM ƏLİYEV - Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Asılı vəziyyətdə olan bir xalqın dövlət müstəqilliyi qazanması çətin və mürəkkəb bir məsələdir. Onu qazandıqdan sonra müstəqilliyin əsaslarının yaradılması və möhkəmləndirilməsi isə daha çətin və məsuliyyətli bir vəzifədir. 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də Azərbaycanın öz müstəqilliyinin bərpasını elan etməsi və müstəqil dövlətin quruculuğuna başlaması prosesi həmin qaydadan istisna deyildi. SSRİ-nin dağılması prosesində ağır mübarizə və qurbanlar bahasına əldə edilmiş müstəqilliyi öz daxili işlək mexanizmlərinə malik dövlətin qurulması ilə təsdiq etmək lazım idi. Lakin SSRİ məkanından qopub ayrılmış keçmiş müttəfiq respublikalarda bu zaman vəziyyət eyni deyildi, onların hər birinə keçmiş imperiyanın varisinin və hegemon qərb dövlətlərinin də münasibəti əsaslı şəkildə fərqlənirdi. Buna görə də onların öz suverenliklərini əldə edərək müstəqilləşməsi prosesinin bütün postsovet ölkələrində eyni şəraitdə baş verdiyini sübut etmək istəyənlər tarixi həqiqətləri qəsdən saxtalaşdırırlar. Hər bir ölkənin o dövrlük tarixinə fərdi yanaşma və konkret hadisələrə fərdi qiymət verilməsi vacibdir.

Azərbaycanın müstəqilliyi yolunda maneələr SSRİ dağılmasından çox-çox qabaqlar qoyulmuşdu. Bu maneələr müxtəlif xarakter daşıyırdı və onların araşdırılması üzərinə qayıtmaq zəruridir. Lakin burada diqqəti Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində üzləşdiyi maneələr, problemlər və çətinliklərə, onların həmin dövrdə aradan qaldırılması prosesinə yönəlmək istərdik. Həmin dövrdə müstəqilliyə yaradılmış maneələrin ən böyüyü ənənəvi olaraq Azərbaycanda erməni probleminin növbəti dəfə şişirdilməsi və qondarma milli problem əsasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin təşkil edilməsi idi. Qeyd edək ki, ermənilərin yalançı problemindən istifadə olunaraq Azərbaycanda milli şüurun dirçəlməsi prosesini əngəlləmək, müstəqilliyə gedən yola sədd çəkmək metodu Azərbaycanda dəfələrlə "uğurla" tətbiq edilmişdir. Əhalinin diqqətini əsas problemlərdən yayındırmaq üçün bu amildən istifadə olunmasına 1905-ci il Azərbaycan-erməni davasını, 1918-ci ildə ermənilərin əli ilə törədilmiş mart soyqırımını, 1920-ci ilin aprelində AXC-nin süqutunu sürətləndirmək üçün Qarabağda törədilmiş erməni qiyamını göstərmək lazımdır.

1980-90-cı illərdə dəfələrlə sınaqdan çıxarılmış üsuldən istifadə olunur. Azərbaycanın müstəqillik iradəsinin qarşısını almaq üçün onun müxtəlif regionlarında milli-etnik zəmində münaqişə zonaları təşkil olunur. Onların ən təhlükəlisi bu işdə zəngin tarixi təcrübəyə malik olan ermənilərin əli ilə Qarabağda törədilən münaqişə idi. İnternasional şüarlarla çıxış edən Sovet dövlətinin ən güclü dövrlərində belə Ermənistan bir millətçilik yuvası kimi qorunub saxlanılırdı. SSRİ-nin hər yerində millətçilik ideyaları ciddi qadağalarla üzləşdiyi bir vaxtda Ermənistanda türk-müsəlman millətlərinə qarşı düşmənçilik təbliğatı maneəsiz aparılırdı. Məqamı yetişəndə isə ondan praktik şəkildə Azərbaycana qarşı istifadə olunurdu.

1991-ci ilin oktyabrında dövlət müstəqilliyini rəsmi olaraq bərpa edilməsi anında Azərbaycan kifayət qədər təzyiqlərə, təcavüzə, təxribatlara və talana məruz qalmışdı. Yenidənqurma dövründə bu vaxta qədər mövcud olan təsərrüfatın əsasları məhv edilmişdi. Alkoqolizmə qarşı mübarizə pərdəsi altında respublikanın uzun illərin zəhməti ilə yaradılmış üzümçülük təsərrüfatı dağıdılmış, kənd təsərrüfatı iflic vəziyyətinə salınmışdı. Bütövlükdə sovet sənayesinin iflası, Azərbaycan sənayesini də lazımsız etmişdi. Xammal mənbələrindən, satış bazarlarından məhrum olan, köhnəlmiş və gərəksiz hala düşmüş sənaye müəssisələri tör-töküntü yığınma çevrilir.

İstehsalın böhranı əhalinin iş yerlərini itirməsinə və möhtaclar kütləsinə çevrilməsinə səbəb olurdu. Dövlətin öz əlində cəmləşdirdiyi mülkiyyət üzərində nəzarəti itirməsi ilə bu mülkiyyət talan edilir. Təhsil və səhiyyə müəssisələri ətalətlə fəaliyyət göstərməkdə davam etsə də, onların vəziyyəti dözülməz hala gəlib çıxır. Onların fəaliyyətində əsaslı dönüşün yaranmasına ehtiyac günbəgün güclənirdi.

Kommunist ideologiyasının iflasından sonra ideoloji sahədə, mədəni sferada təhlükəli bir boşluq yaranır və bu boşluq qısa müddətdə milli məniyə zidd, zərərli, çox zaman isə təhlükəli ideya və cərəyanlarla doldurulur. İdeoloji immunitetin olmaması burada ən fantastik ideologiyaların, dini cərəyanların kök salmasına zəmin yaradırdı. Sovetlər İttifaqının respublikalarının ərazisi bu qüvvələrin rəqabət meydanına çevrilir.

Sovet imperiyasının müstəqilliyə doğru irəliləyən Azərbaycanın azadlıq iradəsinin sındırılmasına yönələn əməllərinin zirvəsi Bakıda və bir sıra ətraf rayonlarda sovet hərbi qüvvələri tərəfindən törədilmiş 1990-cı il yanvar faciəsi oldu. Lakin bu, qurbanlar verən Azərbaycanın iradəsini qıra bilmədi. Tarix sübut edir ki, 20 yanvar hadisələri sovet dövlətinin imperialist mahiyyətini əyani şəkildə açıb göstərən və onun süqutunu labüd edən bir hadisə oldu. Bu hadisə Azərbaycanın özündə də sovet dövlətinin yerli hakimiyyətinin nüfuzdan düşməsinə, iqtisadiyyatının zəifləməsinə sürətləndirdi. Bu proses bir tərəfdən Azərbaycanda sovet rejiminin süqutunu və müstəqilliyin bərpa edilməsini yaxınlaşdırırdı, digər tərəfdən dağıntılar, talanlar, özbaşnalıqların artması, separatçı cəhdlərin və xaricdən təcavüzün genişlənməsi ilə müşayiət olunurdu. Bu isə müstəqilliyin ilk ayları və illərində ölkəni ölüm-dirim sınağına çəkilməsinin səbəblərindən biri idi.

Müstəqillik ərəfəsində və onun ilk illərində Azərbaycan üçün problem yaradan və hər an diqqətdə saxlanmağı tələb edən amillərdən biri SSRİ-nin zəifləməsi və iflası məqamında onun enerji resursları ilə zəngin olan və geosiyasi cəhətdən əlverişli mövqedə yerləşən bir məkan kimi dünyanın nəhəng dövlətlərinin diqqətini cəlb etməsi

və bu məkanı öz təsiri altına almaq uğrunda başlayan mübarizənin kəşifən nöqtəsinə çevrilməsi idi. Bu hal Azərbaycan üçün yeni deyildi. Hələ Rusiya İmperiyası dövründə, xüsusilə 1917-1920-ci illərdə həmin mübarizə dünyanın ən aktual geosiyasi məsələlərindən biri olmuşdur. Sovet dövründə bu dövlətin iqtisadi qüdrətini təmin edən amillərdən biri məhz bu regionun onun ərazisi çərçivəsində olması idi. SSRİ-nin sıradan çıxması həmin məsələni yenidən aktuallaşdırır. Bütövlükdə Xəzər hövzəsinin enerji resursları uğrunda mübarizə burada mövcud olan dövlətlərin, xüsusən Azərbaycanın taleyində həlledici amillərdən birinə çevirir.

Belə bir məqamda və ictimai-iqtisadi, siyasi və ideoloji şəraitdə müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan, birinci növbədə, deyilən məsələlərdə dönüş yaratmalı, ictimai həyatın bütün sahələrində vəziyyətə nəzarət etməyə başlamalı, özünün daxili işlək mexanizmlərinə malik hakimiyyət formalaşdırmalı, yenidən yaranmış Azərbaycan Respublikasının dünyanın tam hüquqlu, normal dövlətləri sırasına çıxaraq onlardan birinə çevirməli idi. Bunu həyata keçirmək üçün səriştəli siyasi təşkilat, onun möhkəm iradəyə, xalqı səfərbər edərək onun gücünü quruculuq məcrasına yönəldən siyasi lider tələb olunurdu. Düşünmək, götür-qoy etmək üçün vaxt yox idi. Müstəqilliyin ilk ili məhz belə bir qüshənin olmaması, onun yalnız formalaşma mərhələsində olması ölkə üçün kifayət qədər böyük problemlər yaradırdı. Həmin dövrdə postsovet məkanında formalaşmış müstəqil dövlətlərin hamısı üçün ümumi olan vəzifə və çətinliklərlə yanaşı, hər birinin spesifik problemləri mövcud idi. Lakin onların hər birində şərait müxtəlif idi. Xüsusən, bu dövlətlərin xaricdən dəstək almaq, müdafiə olunmaq, səsi eşidilmək və problemi başa düşülmək nöqtəyi nəzərdən fərqli vəziyyətdə idilər.

1991-ci ilin oktyabrından 1993-cü ilin iyununa kimi Azərbaycan cəmiyyəti problemlər içində çırpınmaqla günbəgün daha gərgin vəziyyətə düşürdü. Ölkədə hakimiyyətdə olan qüvvələrin təcrübəsizliyi və səriştəsizliyi, ayrı-ayrı qruplaşmalar arasında hakimiyyət uğrunda gedən mübarizə, erməni təcavüzünün genişlənməsi, milli azlıqlar yaşayan regionlarda separatçılıq hərəkatının genişlənərək təhlükəli həddə gəlib çatması, mövcud hakimiyyətin ölkədə idarəçiliyin və silahlı qüvvələr üzərində nəzarəti itirməsi gənc dövlətin varlığını təhlükə altına qoyurdu.

1993-cü ilin iyununa kimi fəlakət uçurumunun kənarında dayanmış Azərbaycanda siyasi hakimiyyətdə baş verən köklü dəyişikliklərin əsasında Heydər Əliyev kimi bir şəxsin ali siyasi hakimiyyətə qayıdışı, onun ölkə idarəçiliyinin sükanı arxasına keçməsi fəlakətin qarşısını almağa, ilk dəfə olaraq məqsədyönlü quruculuq işlərinə başlamağa, dağılmış, hissələrə parçalanmış və üz-üzə qoyulmuş ölkəni zərrə-zərrə toplamağa imkan verdi.

1993-cü ilin 15 iyun tarixi Azərbaycan tarixində xüsusi yer tutur. Həmin gündən etibarən ölkədə mövcud böhranın aradan qaldırılması ilə yanaşı normal fəaliyyət göstərə bilən və öz səlahiyyətlərini dəqiq yerinə yetirə bilən idarəçilik sisteminin qurulmasına, nizama salınmasına başlandı. Birinci növbədə isə, hakimiyyət böhranını aradan qaldırmaq, onun nüfuzunu özünə qaytarmaq lazım idi. Bu vaxta qədər mövcud hakimiyyət strukturları öz sahələrində təsir imkanından məhrum olmuş, yerli hakimiyyət orqanları mərkəzi hakimiyyətin nəzarətindən çıxmış, ölkədə özbaşınalıq mühiti yaranmışdı. Ən təhlükəlisi isə o idi ki, müharibənin günbəgün yeni əraziləri bürüdüüyü və düşmənin geniş hücum əməliyyatı keçirdiyi bir vaxtda ordu dövlətin nəzarətindən çıxmış, parçalanaraq bir-biri ilə hakimiyyəti ələ keçirmək uğrunda mübarizə aparən qüvvələrin əlində cəmləşmişdi.

Ölkənin daxili ictimai-siyasi həyatında baş verən hadisələr müharibənin gedişində özünü göstərməyə bilməzdi. Ordunun hakimiyyətin nəzarətindən çıxması, onun xeyli hissəsinin döyüş cəbhəsindən çıxarılaraq daxili çəkişmələrə yönəldilməsi cəbhədə kütləvi uğursuzluqlara və ağır itkilərə gətirib çıxarmışdı. Müharibədə uğursuzluq seriyasına son qoyulması və təşəbbüsün ələ alınması həyatı əhəmiyyətə malik idi.

Normal fəaliyyət mexanizmlərinə malik, dəqiq səlahiyyət və məsuliyyət bölgüsünə əsaslanan hakimiyyətin formalaşdırılması müstəqilliyə qovuşmuş gənc dövlət üçün ən zəruri vəzifələrdən idi.

Ölkənin dağıdılmış və talan edilmiş iqtisadiyyatının geriləməsinin qarşısının alınması, iqtisadi münasibətlər sisteminə aydınlıq gətirməsi, ölkənin iqtisadi inkişaf modelinin seçilməsi və onun başlıca inkişaf prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi, onun qanunverici bazasının təmin ölkənin gələcək inkişafının əsasını təşkil etməli idi. Azərbaycan həmin dövrdə iqtisadi sahədə də iki nəhəng problemi eyni vaxtda həll etməli idi. Birincisi imperiyadan qopub-ayrılmış dövlətin müstəqil iqtisadiyyatının əsasları yaradılmalı, ikincisi isə sosialist ictimai-iqtisadi sistemindən, bazar münasibətləri zəminində duran iqtisadiyyata keçməli idi. Özü özlüyündə bu vəzifələrin hər biri kifayət qədər böyük idi. Onun hər birini reallaşdırmaq üçün böyük güc, vəsait, iradə tələb olunurdu.

Ölkədaxili münasibətlər sisteminin nizama salınması, partiyalar, ictimai təşkilatlar, qeyri hökumət təşkilatları arasındakı münasibətlərin qanuni məcraya salınması, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması yeni dövrün və yeni ictimai-siyasi mühitin tələbi idi.

Cəmiyyətin ideoloji boşluqdan çıxarılması məsələsi tam kəskinliyi ilə dururdu. Bu vəziyyətdən istifadə edən müxtəlif siyasi qüvvələr öz maraqlarına uyğun pozuculuq işləri ilə məşğul olurdular. Çoxmillətli Azərbaycan cəmiyyətində müxtəlif millətlər üz-üzə qoyulur, milli azlıqlarda separatçı meyilləri gücləndirmək istiqamətində təxribatlar törədirdilər.

Normal dövlət quruculuğu işini reallaşdırmaq müstəqil dövlətin vacib vəzifələrindən biri idi. Konstitusiyanın hazırlanması qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətinin formalaşdırılması, onlar arasında düzgün hakimiyyət bölgüsünün aparılması zəruri idi. Siyasi hakimiyyətdə çevrilişlər ənənəsinə son qoyulmalı, normal demokratik ənənələrinin formalaşması məcrasına çıxılmalı idi.

Ordu quruculuğu müharibə şəraitində olan bir gənc dövlət üçün ölüm-dirim məsələsi idi. Qanunsuz hərbi

qruplaşmaların ləğvi, bütün silahlı qüvvələrin vahid komandanlığa tabe edilməsi, orduda olan özbaşnalıqlara son qoyulması qəti və təsirli addımlar atılmasını tələb edirdi.

Ölkənin başlıca sərvətlərindən olan neftin hasil edilməsi və dünya bazarına çıxarılması çoxcəhətli bir problem idi və xüsusi yanaşma tələb edirdi. Belə bir sərvətin olması bir tərəfdən Azərbaycanın xoşbəxtliyi idisə, digər tərəfdən son iki yüz ildə başına gətirilən müsibətlərin səbəbi idi. Azərbaycan üçün son dərəcə böyük əhəmiyyət daşıyan bu məsələdə düzgün strategiyanın müəyyənləşdirilməsi, düzgün taktiki addımların atılması onun bütün gələcək inkişafının təməlini təşkil edirdi. Azərbaycana edilən çoxsaylı hərbi, siyasi, iqtisadi, ideoloji təzyiqlərin kökündə duran məsələlərdən biri də Azərbaycanın enerji resurslarını ələ keçirmək, ondan daha çox bəhrələnmək uğrunda strateji rəqiblər arasında gedən mübarizənin son dərəcə kəskinləşməsi idi. Bu mübarizə əsasən xarici qruplaşmalar arasında getsə də onun əsas zərbəsi yenə də Azərbaycana dəyir, onun təsiri ölkə əhalisinin vəziyyətində əks olunurdu. Bu mübarizənin törətdiyi bütün dağıntılar Azərbaycanın iqtisadiyyatında, yaşayış səviyyəsində, ictimai asayişində, təhlükəsizliyində, mənəviyyatında dərin neqativ iz qoyurdu. Buna görə də düzgün neft strategiyasının seçilməsi və reallaşdırılması Azərbaycan üçün təkcə iqtisadi əhəmiyyətli məsələ deyildi, həm də ictimai həyatın bütün sahələri üçün tale yüklü məsələ idi. Hələ müharibənin gedişi dövründə Azərbaycana məxsus olan neft yataqlarının istismar edilməsi üzrə Qərbin iri neft şirkətləri ilə danışıqlara başlanmışdı, lakin onların real zəminə qoyulması üçün dövlətin möhkəm mövqeyi ilə yanaşı, minimum şərtlərin təmin edilməsi xüsusən, ölkədə daxili sabitliyin təmin edilməsi və müharibədə atəşkəsin əldə edilməsi tələb olunurdu.

Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə münasibətlərin nizama salınması, xarici siyasət doktrinasının formalaşdırılması, ölkənin dünyada formalaşmış imicinin müsbət yönündə inkişafına nail olunması, xarici siyasət prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi gündəlikdə duran ən vacib problemlər sırasındadır. Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə real imicinin formalaşdırılmasında xeyli problemlər mövcud idi. Ermənistan tərəfdən təcavüzə məruz qalmasına, torpaqlarının işğal olunmasına və əhalisinin öz doğma vətəninə qaçma və köçünə çevrilməsinə baxmayaraq, onun haqq mövqeyi qəbul edilmir, beynəlxalq təcridlərə məruz qalırdı. 1992-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının azadlığa dəstək proqramına Azərbaycanla bağlı 907-ci düzəlişin edilməsi və həmin düzəlişə görə Azərbaycana yardımların məhdudlaşdırılması buna əyani misal idi. Bu təsəvvürlərin yanlışlığını sübut etmək. Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya olduğu kimi çatdırmaq, dünya ictimaiyyətində onun haqqında düzgün təsəvvür yaratmaq üçün birinci növbədə professional, məqsədyönlü xarici siyasət qurmaq və ardıcıl iş aparmaq tələb olunurdu. Xarici siyasətdə müstəqilliyin ilk illərində yeridilən qeyri-professional, səriştəsiz siyasət Azərbaycana beynəlxalq aləmdə ağır zərbələr vururdu. Bu cür siyasət Azərbaycanı dünya miqyasında nüfuzdan salmaq, onun haqqında dünya ictimaiyyətində yanlış təsəvvür yaratmaq və belə vəziyyətdən bəhrələnərək öz məkrli məqsədlərinə nail olmaq istəyən qüvvələr məharətlə istifadə edirdilər. Xarici siyasətdə dönüş edilməsi, dəqiq elmi cəhətdən əsaslandırılmış doktrina üzrə ardıcıl xətt yeridilməsi tələb olunurdu.

1993-cü ilin iyun ayına kimi müstəqilliyin real olaraq təsdiq edilməsi, müstəqil dövlətin və demokratik cəmiyyətin qurulmasına cəhdlər edilməsinə baxmayaraq, məlum səbəblər üzündən uğur əldə etmək mümkün deyildi. Həmin ana kimi hələ ki, yalnız geriləmə müşahidə edilirdi, hələ ki, vəziyyət günbəgün pisləşir və dövlətin parçalanması, ictimai həyatın bütün sahələrində geriləmələr ölkəni fəlakətli həddə çəkib aparırdı. Geriləmənin son həddi isə 1993-cü ilin yazında cəbhədə yaşanan uğursuzluqlar, müxtəlif bölgələrdə - Gəncədə, Talış - Muğan regionunda mövcud hakimiyyətə qarşı başlamış qiyam və vətəndaş müharibəsinin ilk əlamətlərini göstərməsi, iqtisadiyyatda iflasın son həddə çatması, ərzaq və ilkin tələbat malları qıtlığı, MDB ilə, xüsusən Rusiya ilə münasibətlərin son dərəcə kəskinləşməsi, işsizlik, sosial problemlərin həddi aşması və nəhayət, hakimiyyət strukturlarının təsir qüvvəsindən düşərək idarə etmək iqtidarını itirməsi oldu. Yalnız radikal dəyişikliklər, ortaya möhkəm siyasi iradənin qoyulması, xalqı öz arxasınca apara biləcək siyasi qüvvənin ölkə rəhbərliyinə gətirilməsi, ən kiçik detallarına qədər düşünülmüş, peşəkar idarəçiliyin bərqərar olması ölkəni böhrandan çıxara və müstəqil dövlətin quruculuğu işini qabağa apara bilərdi. Belə bir dönüş isə Heydər Əliyevin ölkənin mərkəzi hakimiyyətinə gətirilməsi və onun ətrafında Azərbaycanı böhrandan çıxaran siyasi qüvvənin formalaşdırılması ilə geriləmələrin qarşısının alınması, ölüm təhlükəsinin aradan qaldırılması və həyatın bütün sahələrində quruculuq işlərinin başlanması ilə start götürdü.

Üstündən xeyli müddət keçəndən sonra həmin dönüş məqamının əhəmiyyətinə təkrar-təkrar qayıtmağa ehtiyac yaranır. Bəzən mətbuatda onun əhəmiyyətini aşağı salmaq cəhdləri də olur. Buna görə onun müasir Azərbaycan tarixində yeri və rolu də nə qədər açıq-aşkar olsa da onu hər dəfə vurğulamağa, hər dəfə yada salmağa ehtiyac hiss olunur. Müasir Azərbaycanın yaradıcısı Heydər Əliyevdir demək azdır. Onu tədqiq etmək, müxtəlif məqamlarını aydınlaşdırmaq, ondan öyrənmək vacibdir. 1993-cü ildən Azərbaycanın ictimai-siyasi, iqtisadi, mənəvi həyatında, onun beynəlxalq münasibətləri sistemində, dünyada tutduğu yer və oynayacağı rolun təməlinin qurulması nöqtəyi nəzərdən, bütövlükdə Azərbaycan adlı yeni bir dövlətin əsaslarının formalaşdırılması, istiqamətləndirilməsi yönündə görülən son dərəcə çətin, mürəkkəb bir işin daim anılmasına, dərk edilməsinə ehtiyac vardır.

Məhz həmin vaxtdan etibarən müstəqil dövlətin fəaliyyət mexanizmləri düzgün məcraya yönəldilir, onun ritmik işləməsi təmin edilir. Dövlətin nüfuzu bərpa edilir. 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının qəbulu ilə dövlətin tam formalaşdırılması tamamilə başa çatdırılır. Özünün demokratikliyi və mükəmməlliyi ilə ən yüksək səviyyədə duran cəmiyyətin hüquqi təməli qoyulmuş olur.

Ölkədə ictimai asayiş bərpa edilir. Vətəndaş müharibəsinin qarşısı alınır. Qiyamların qarşısı alınır, qanunsuz hərbi birləşmələr tərkiləndirilir, ölkədə ictimai asayiş tam bərpa edilir. Cəbhədə atəşkəsə nail olunması digər sahələrdə quruculuq işlərinə başlanmasına imkan verdi.

Azərbaycanı böhrandan çıxararaq iqtisadi xətt həyata keçirilməyə başlanılır, neft müqavilələri bağlanılır, neft yataqlarının xarici şirkətlərlə işlənməsinə başlanılır, neft və qaz məhsullarını dünya bazarına çıxarmaq üçün alternativ boru kəmərləri layihələşdirilir və reallaşdırılır. Azərbaycanın iqtisadiyyatda əldə etdiyi uğurların kökündə elə həmin dövrdə əsas qoyulmuş strategiya dayanır.

Müstəqil dövlət quruculuğu sahəsində düzgün strategiyanın yeridilməsi həm ölkə daxilində ictimai həyatın bütün sahələrində, həm də xarici siyasətdə fundamental nəticələr əldə edilməsinə şərait yaratdı. Bu sahədə ulu öndər Heydər Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti, onun gərgin əməyi və professional fəaliyyəti sayəsində Azərbaycanı fəlakətlərdən qurtarmaq və mükəmməl dövlət quruculuğu həyata keçirmək mümkün oldu. Bugünkü Azərbaycan Respublikası həmin təməlin üzərində dayanır.